

низки факторів призводить до очікуваного результату. А штучні спроби приреченні на фіаско.

При передачі соціального досвіду важливу роль також відіграє обізнаність в сутності явищ. Сьогодні в тренді стали інформаційні технології (інформаційно-комп'ютерні), що змусило людей зосередити увагу на суцільному переходу в «цифровий світ». Але подібне захоплення без розуміння внутрішньої природи цифрових процесів призводить до звичайного калькування у віртуальному просторі застарілих методів. Це природно – тільки носії нового досвіду можуть правильно використовувати здобутки сучасності. Безумовно, що молоде покоління опиняється в кращому становищі – для них технології вже не «диковинка», вони з ними органічно співіснують в єдиній комфортній «екосистемі». Для людей більш поважного віку комп'ютеризація всіх сфер людського життя містить певний окрас ворожості, змушує частоти переосмислювати чимало життєвих позицій. При цьому кількісний і якісний досвід минулого стає значною перевагою при якісному вивченні ІКТ. При цьому необхідно здолати стереотипи мислення, витратити минаючий біологічний час на засвоєння абсолютно нових знань. Ми все ще відштовхуємося від **МОЖЛИВОСТІ** це зробити, що зовсім не є доконаним фактором для окремих людей. Змушені визнати практичну **НЕЗДАТНІСТЬ** значної верстви населення перебудувати свою свідомість до часу свого «згасання».

Тому на нашу сучасність часто наповнюється потворними викидами карго-культури. Примітивізація технологічної складової завдає великої шкоди – дискредитує в очах громадськості справжню ефективність «новітнього» часу. Завдання сучасної функції трансляції соціального досвіду полягає у виробленні життєздатних механізмів передачі наробків людства. Від цього залежить яка саме кількість здобутків попередніх епох буде засвоєно прийдешніми поколіннями. І задача це далеко не з легких.

Від загальних функцій культури можна розглянути більш звужений аспект – культуру організації. В. Співак зазначає, що «на різних стадіях еволюції культури організації виникають свої можливості для змін. Це пояснюється зміною функції культури в залежності від стадії розвитку» [6, с. 204]. вчений доводить, що на різних стадіях організаційного розвитку культура виконує різні функції. Це спричиняє своєрідні зміни. На першому етапі формування організації культура виконує позитивну функцію. На стадії середнього віку організації культура урізноманітнюється, утворюються субкультури. На стадії зрілості та занепаду культура стає часто дисфункціональною [6, с. 204–205]. Тобто на мікрорівні легше відстежити визначальні фактори.

Ми лише окреслили головні фактори трансляції соціального досвіду. Безумовно, що в подальших розвідках ми повернемося до цієї теми більш докладно.

Список використаних джерел

1. Братусь І. В. Сучасні технології збереження історичної спадщини України [Текст] / І. В. Братусь, З. М. Сverdlik // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: Науковий вісник: зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Українська АН. – К.: Видво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 68 (№1). – С. 249–252.

2. Гіоргадзе Г. Культурологія для вищих мистецьких навчальних закладів: Навч.-метод. посібник / Г. Гіоргадзе; Київ. держ. ін-т

декор.–приклад. мистец. і дизайну ім. М. Бойчука. – Л.: ЗУКЦ, 2011. – 135 с.

3. Драч Г. В., Штомпель О. В., Штомпель Л. А., Королев В. К. Культурологія: учебник для студентов высших учебных заведений / [Г. В. Драч и др.]. – СПб.: Питер, 2013. – 384 с.

4. Історія і теорія світової культури: європейський контекст: навчальний посібник для студентів вузів / І. В. Лосев. – К.: Либідь, 1995. – 224 с.

5. Культурологія: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / [А. С. Конверський та ін.; за ред. А. С. Конверського]. – Х.: Фоліо, 2013. – 862 с.

6. Спивак В. А. Организационная культура / В. А. Спивак. – СПб.: Нева: Нева-Экономикс, 2004 (ПФ Красный пролетарий). – 221 с.

References

1. Bratus I. V. Suchasni tehnologiyi zberezhennya istorichnoyi spadshini Ukraini [Tekst] / I. V. Bratus, Z. M. Sverdlik // Gileya. Istorichni nauki. Filosofski nauki. Politichni nauki: Naukovij visnik: zb. nauk. prac / Nac. ped. un.-t im. M. P. Dragomanova, Ukrayinska AN. – K.: Vidvo NPU im. M. P. Dragomanova, 2013. – Vip. 68 (№1). – S. 249–252.

2. Giorgadze G. Kulturologiya dlya vishih misteckih navchalnih zakladiv: Navch.-metod. posibnik / G. Giorgadze; Kiyiv. derzh. in-t dekor.–priklad. mistec. i dizajnu im. M. Bojchuka. – L.: ZUKC, 2011. – 135 s.

3. Drach G. V., Shtompel O. V., Shtompel L. A., Korolev V. K. Kulturologiya: uchebnik dlya studentov vysshih uchebnyh zavedenij / [G. V. Drach i dr.]. – SPb.: Piter, 2013. – 384 s.

4. Istoriya i teoriya svitovoyi kulturi: yevropejskij kontekst: navchalnij posibnik dlya studentiv vuziv / I. V. Losyev. – K.: Libid, 1995. – 224 s.

5. Kulturologiya: Pidruchnik dlya stud. vish. navch. zakl. / [A. Ye. Konverskij ta in.; za red. A. Ye. Konverskogo]. – H.: Folio, 2013. – 862 s.

6. Spivak V. A. Organizacionnaya kultura / V. A. Spivak. – SPb.: Neva: Neva-Ekonomiks, 2004 (PF Krasnyj proletarij). – 221 s.

Bratus I. V., Ph.D. in Philology, Associate Professor, Department of Fine Arts, Institute of the Arts of Borys Grinchenko University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), kulturolog@gmail.com

Gunka A. M., teacher, Department of Fine Arts, Institute of the Arts of Borys Grinchenko University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), kulturolog@gmail.com

Modern aspects of the translation of social experience

The main factors influencing the translation of social experience are analyzed. The main directions of comprehension of the function of translation of social experience in culture are determined.

Keywords: culture, education, history, university, social experience.

* * *

УДК [94+902(477.82/.81)](093)«1/12»

Сорока Ю. М.,

доктор історичних наук, професор кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), aspirantyr_ist@ukr.net

Волинська земля у писемних та археологічних джерелах (середина I тисячоліття – XIII століття)

Розглянуті питання джерельної бази дослідження розвитку Волинської землі, з її особливістю, історичною стабільністю та геополітичними факторами в процесі їх становлення та завершення. Для відтворення історії, господарчої діяльності та культури населення краю використані писемні й археологічні джерела. Писемні джерела поділяються як на нарративні

(розповідні) так і актові. Найвагомішими серед джерел є археологічні, значна частина яких опрацьована і опублікована як вітчизняними так і зарубіжними дослідниками. Значний матеріал по даній проблемі накопичений українською історіографією.

Ключові слова: Волинська земля, писемні джерела, археологічні джерела.

Історія українського народу ґрунтується на широкій різноманітній джерельній основі. Джерельна база історії українських земель винятково багата і за просторово–географічними та хронологічними періодами.

Особливо зростає роль джерелознавства в сучасних умовах, коли джерельна база історії українського народу, з одного боку поповнюється новим масивом історичних пам'яток, а з іншого – відбувається процес очищення її від фальсифікацій і спотворень, нашарування минулого ідеологічного підходу до відбору та інтерпретації джерел. Українські науковці зробили значний крок у розвитку теорії і практики джерелознавства. Заслужують на увагу праці «Історичне джерелознавство» [4], С. Марчука «Писемні джерела з історії України» [7]. Чимало зроблено для висвітлення джерельної бази окремих територій Київської держави, зокрема її північно–західної території – Волинської землі. Широку історичну панораму розвитку Волині розкрито у працях М. М. Кучинка [5; 6] та Г. Охріменко [8]. Та все ж висвітлення історії краю у археологічних та писемних джерелах залишається ще недостатньою.

Предки нинішніх волинян оселилися на території, яка вже мала за собою давню історію і охоплює нині райони на південь від Прип'яті та верхів'їв Західного Бугу. Сліди перебування людини збереглися з найстаршої доби існування людини взагалі – з часів палеоліту (400–300 тис. р. до н.е.). Життю первісних людей тут були притаманні ті ж самі закономірності, що й буттю людини в південній половині Європи часів кам'яного віку. Поступово від збирання дикоростучих плодів і коренів, а також полювання людина переходить до землеробства. Це сталося за доби неоліту, пізнього кам'яного віку (8–3 тис. рр. до н.е.) [8, с. 12].

Неолітзмінюється металічною культурою. Спочатку появляються мідні предмети – сокири та інші вироби, потім входить в ужиток бронза, далі залізо й срібло. Період з кінця I тисячоліття до н.е. і до середини I тисячоліття н.е. ознаменувався на Волині, як і на всій території східноєвропейського лісостепу, новими зрушеннями в розвитку продуктивних сил і дальшими змінами у виробничих відносинах місцевого населення.

Завдяки озброєнню рала залізним наконечником вже на рубежі нашої ери з'являється і орне землеробство, що набагато підвищило рівень цієї основної галузі господарства. Збільшення продуктивності землеробства та зростання спеціалізації в інших ділянках виробництва привели до відокремлення ремесла від сільського господарства. За наявними даними тоді на території сучасної Волині виділились три самостійні галузі ремесла – залізодобувне і ковальське, гончарське, ювелірне, вироби яких все частіше стають об'єктом торгівлі.

Застосування вдосконалених орних знарядь разом з тягловою силою у землеробстві дало можливість вести господарство окремою родиною, що було зв'язане з індивідуальним землекористуванням при збереженні общинної власності на землю. Тому в процесі розкладу

родовообщинних відносин виникають нові явища суспільного характеру: індивідуальні родини в складі великої патріархальної сім'ї; територіальна община, що прийшла на зміну родовій; племінні об'єднання; племінна верхівка та військова дружина.

Найранішу групу старожитностей на Волині становлять пам'ятки зарубинецької культури (назва цієї культури походить від села Зарубинців Переяслав–Хмельницького району Київської області, де вперше був досліджений В. В. Хвойкою могильник даного типу) (III ст. до н.е. – II ст. н.е.), переважна більшість яких розташована у нижній течії р. Стир (Бишлях, Великі Толковичі, Зелениця, Іванчиці, Муравин), а також в середній течії поблизу Черська, Гіркої Полонки під Луцьком, в межиріччі Західного Бугу і Турії – Любомлі. Речовий інвентар західноволинських пам'яток зарубинецького типу складається з 30–ти предметів: 22 посудини, 3 фібул, 2 шпильок, бронзового ланцюжка і намистини [6, с. 84–86].

Племена зарубинецької культури були осілим населенням. Провідне місце в господарстві належало, очевидно, скотарству. Підтвердженням цього є те, що селились вони по берегах річок, розлогі заплавні долини яких і великі ліси створювали сприятливі умови для розведення домашніх тварин. Натомість, ґрунти розміщених високо річкових мисів Західного Бугу, Стиру і піщаних дюн у заплавах річок Полісся були за своєю природою маловрожайними, тому рільничі знаряддя, якими користувалися, не могли забезпечити більшого врожаю. Однак слід зазначити, що й ця галузь виробництва відігравала неабияку роль у господарстві, свідченням чого є споруджування поблизу жител значної кількості будівель господарського призначення, частина яких служила для зберігання продуктів землеробства.

Визначаючи слов'янську етнічну атрибуцію зарубинецької культури, слід відмітити, що пам'ятки цього типу поширені виключно на схід від Західного Бугу, що свідчить про належність зарубинецьких племен до предків східної групи стародавнього слов'янства.

Період кінця першої половини I–го тисячоліття характеризується існуванням на території Волині невеликих короткотривалих племінних об'єднань. Але вже скоро численні племена міняють свій спосіб життя, покидають насаджені місця в пошуках нових, кращих земель.

Іноді племена ділилися на частини, одна з яких залишалася на старому місці, а інша рушала в похід. Ілюстрацією такого явища є численні сліди східнослов'янських племен дулібів і волинян в Центральній і Південній Європі.

Згадки історичних джерел про племінну приналежність населення Волині досить скупі. Найповніший перелік давньоруських племен цієї території знаходимо у початковому списку «Повісті временних літ»: дулібів, волинян, бужан. На території Західної Волині літописець помістив три різні племена – дулібів, бужан і волинян. Але вони проживали тут не одночасно, а послідовно змінювали одне одного. Своїми сучасниками автор «Повісті» вважає волинян: «Дулебыживяху по Бугу гденыне Вольныяне». Це дає підстави вважати, що дуліби жили раніше і під час складання «Повісті» були вже історичною категорією. Точнішу хронологічну вказівку про дулібів

дає літописець в іншій згадці, де він говорить про боротьбу слов'ян з аварами, які «воеваша на словени и примучишадудебьсушая словены» і відносить це до часів «Іраклія царя» римського імператора, що владарював з 610 по 614 рр. Про бужан літописець говорить, що «бужане, занеседят на Бугу после же Вольняне» [7, с. 40–44]. З цього випливає, що безпосередньо перед волинянами, які проживали у Волині ще у XI–XII ст., там жило плем'я бужан (окремі історики назву племінного союзу божанводять від імені Божа – вождя племінного союзу антів кінця IV ст. Єдиний раз згадується в «Історії готів» Іордана. Російський академік О. Шахматов (кін. XIX – поч. XX ст.) вважав за можливе ототожнювати ім'я Божа (в деяких списках рукопису Іордана – Боза) з Бусом, про якого мовиться у «Слові о полку Ігоревім»: Се бо готьскыя красныя девы... поютвремяБусово». Можливо історична пам'ять народу в часи створення «Слова» (XII ст.) сягала IV століття (не пізніше VI – VII ст. н.е.). Племена бужан і волинян згадував у IX ст. також і анонімний Географ Баварський, який вже не знав племінної назви дулібів, яка автору «Повісті» була відома, вірогідно, тільки з переказів або ранішніх писемних джерел. Племена «валіна» й «дулеба» знав арабський письменник IX – X ст. Масуді. «Між ними (слов'янськими народами) є тільки один, при якому влада була споконвіку. Його володар називався Маджак. Цей народ називається валіна, і йому слідували здавна інші слов'янські племена та інші їхні царі його слухали». На іншому місці: «Ми дали раніше оповідання про володаря, якому підкорялися в давньому часі їх володарі, тобто про Маджака, володаря валіна. Цей народ є одним з слов'янських народів найчистішої крові, його шанували високо між їхніми народами, і він покликався на давні заслуги між ними». За його словами, волиняни були племенем, якому підпорядковувалися інші [3, с. 7–8].

Історики Л. Нідерле та Б. Д. Греков, а за ними і інші вважають, що племена бужан, волинян і лучан походять від дулібів і що всі ці назви означають одне плем'я. На відміну від назви «дуліби», яку Б. Д. Греков вважає етнічним іменем, інші виникли як територіальні найменування, що походять від назв річок і міст – Волинь, Бузьк та Луцьк – колишніх економічних і політичних центрів. Ця зміна повинна була відбутися до IX ст.

Найбільш поширеною у вітчизняній і зарубіжній літературі є думка, що після розпаду дулібського союзу в VII–VIII ст., на його основі послідовно виникли племінні територіальні об'єднання бужан і волинян. В цьому випадку, слід думати, союз племен міняв свою назву залежно від того, яке з племен очолювало його на даному етапі. Остання назва волинян послужила для утворення географічної назви – Волині.

Співставляючи писемні і археологічні джерела з даними топоніміки, можна встановити, що територія дулібів доходила до Прип'яті на Півночі, до Верхнього Дністра на Півдні, до Горині на Сході і до Західного Бугу і Сяну на Заході. Дулібський племінний союз розглядається в історичній літературі як перший безсумнівний прояв давньоруської державності. Цей воєнний союз є першою подією, що відкриває нашу історію. Початковим етапом державності східних слов'ян це об'єднання вважають Б. Д. Греков і В. Мавродін. Археологічні дослідження ряду слов'янських поселень середини I тисячоліття на

Волині і, зокрема, городища VI–VII ст. в с. Зимне поблизу Володимира–Волинського не суперечать висновкам істориків, а навпаки, підтверджують їх. Уже тоді на цій території існували соціально–економічні передумови для виникнення племінних об'єднань. Величезний і потужний дулібсько–волинський племінний союз з полянським союзом з осередком у Києві стали важливим кроком на шляху до створення давньоруської держави – Київська Русь [1, с. 24].

Важливим питанням історії стародавньої Русі є виникнення і розвиток на її території міст і князівств. Слід відзначити, що деякі ранньодержавні центри Русі беруть свій початок з окремих племінних політичних осередків які існували в VII–VIII ст., а можливо, і раніше. До таких центрів на західно–руських землях належать відомі за писемними і археологічними джерелами городища–міста Волинь, Червен, Володимир, Буськ і Луцьк на території дулібів (бужан і волинян). Характер назв цих центрів і територія, яка до них входила, поки ще не встановлені. Існують гіпотези, згідно з якими Буськ і Волинь були політичними центрами всієї території дулібів (бужан, волинян); перший з них був більш давній. Проте існують твердження, що Буськ, Волинь і Луцьк могли співіснувати і бути політичними центрами: перший – для Верхнього Побужжя, другий для Середнього Побужжя і третій – для басейну Середнього Стиру. Протягом VIII–IX ст. протоміста з притаманними адміністративною, виробничою, торговельною, ідеологічною, культурною, оборонною функціями переростають у міста справжні і стають центрами окремих князівств. Але не всі. Деякі з них виявилися не здатними вижити в нових суспільних умовах.

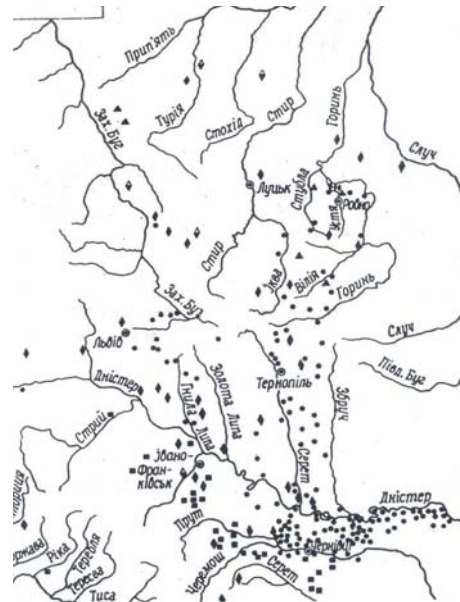

Схема археологічних пам'яток
другої чверті I тисячоліття нашої ери

- 1 – пам'ятки черняхівської культури;
- 2 – пам'ятки культури карпатських курганів;
- 3 – пам'ятки типу Дитиничі; 4 – скарби римських монет;
- 5 – речово–монетні скарби [5, с. 228].

Давньоруські літописи згадують численні городища і селища які існували в епоху стародавньої Русі на всіх її

землях, в тому числі і волинській. На Волинській землі значне скупчення городищ виявлено на землях між Західним Бугом і Случчю, на вододілі між ріками Лугом і Липою (лівими притоками Стиру), в районі Полісся. За археологічними даними давньоруський город Луцьк, про який літописи повідомляють вперше наприкінці XI ст., існував як слов'яноруське поселення вже з VII–VIII ст.

Слов'янські пам'ятки VI – IX ст.:

- 1 – пам'ятки VI – VII ст.; 2 – пам'ятки VIII – IX ст.;
3 – пам'ятки VI – IX ст.;
4 – група пам'яток VI – VII ст.;
5 – група пам'яток VIII – IX ст.;
6 – група пам'яток VI – IX ст. [10, арк. 25]

Ріллянічі знаряддя і предмети господарського та побутового призначення [8, арк. 240]

Прикраси [10, арк. 11]

Зимниське городище VI ст. було залишене близько середини VII ст. і не відновило свого існування. Згодом

неподалік від нього виникло нове поселення, яке перетворилося в місто Володимир – центр Волинського князівства.

Крім городів–міст та феодальних замків зустрічаються так звані городища–сховища (Піддубці, Підгайці, Гірка Полонка під Луцьком), які нібито не були постійно заселені і в яких укривалось лише населення довколишніх сіл під час набігів ворогів.

Волинсько–Галицьке князівство у другій половині XIII століття

Вся територія Волині була ще донедавна вкрита численними давньоруськими могильниками, в кожному з яких було по кілька десятків і навіть по кількості поховань. Могильників було так багато, що навіть деякі села поблизу них приймали такі назви, як Могильне, Могилки, Могилівка та інші, а дороги, що проходили біля могильників, ще й тепер називають могильними, а місця поховань – могилками.

Основним видом сільського господарства за часів Київської Русі на Волині залишалося землеробство при значній ролі скотарства. Археологічні матеріальні знахідки залізних наральників, різаків, чересел, серпи, коси, лопати, жорнові камені свідчать про високий рівень землеробської техніки [5]. Високо розвинутими були й різні види ремесел: ковальство, ювелірство, гончарство та ін. Прикраси різних форм знайдено в Зимне, Новосілках, Терно, Піддубцях, Лищі, Романові, Ставку.

Важливу роль у розвитку торгівлі на Волині в IX–XII ст. відігравали торгові шляхи місцевого і міжнародного значення. З міжнародних найважливішим був шлях з Києва через Волинь до Праги. Він проходив з Києва на Белгород, Звиждень, Кор–чеськ, Дорогобуж, Переспоницю, Луцьк, Володимир–Волинськ і далі на Завихвост, Сандомир, Вісліцу, Краків до Праги. Цей шлях був важливим в той період, коли між Сходом і Заходом велася широка торгівля товарами східного походження (шовковий і золототканні тканини, предмети художнього ремесла, дорогоцінні камені, благородні і кольорові метали тощо), але в XII ст. в силу багатьох політичних подій того часу, зокрема занепаду арабсько–іранських держав, цей шлях втратив своє значення. Крім міжнародних торгових шляхів на території Волині знаходилася мережа торгових шляхів місцевого значення, одним з яких був Волинський шлях між Галичем і Володимиром–Волинським.

У XI–XII ст. внаслідок багатьох історичних причин зв'язки окремих руських земель з центром Давньоруської держави ослабли. Велика раніше територія Київської Русі почала дробитися на окремі землі і князівства. Волинське князівство значно довше, ніж Галицьке, залишалося в складі Русі, хоча протягом XI і першої половини XII ст. не раз ставало об'єктом війн і в ньому правили князі з різних династій, в тому числі і Маномახовичів. Волинське князівство остаточно відділилося від Києва в середині XII ст. коли тут стали князями сини Ізяслава Мстиславовича (помер в 1154 р.). Згідно з домовленістю між синами Ізяслава, Мстислав отримав Волинське, а його брат Ярослав – Луцьке князівство, без обмежень щодо дальшого їх поділу. Волині загрозувало роздроблення, що набуло конкретних форм після смерті Мстислава і Ярослава. Почали виникати окремі малі князівства з центрами у Володимирі, Бельзі, Червені, Бресті, Луцьку, Дорогобужу, Пересопниці і в Шумську. Але цей процес поділу і роздробленості Волині зумовлений рядом причин загально-руського характеру, був зупинений у 1199 р. волинським князем Романом Мстиславовичем. На українських землях на теренах держави Київська Русь з'являється нове державне утворення – Волинсько-Галицьке князівство, яке з 1253 р. стає королівством Руським або Українським.

Список використаних джерел

1. Греков Б. Д. Киевская Русь. – М., 1953. – 568 с.
2. Дмитренко Т. Б. Земля Дубенська. Вічний поклик історії. – Рівне: Дятлик М., 2015. – 416 с.
3. Історія Волині. З найдавніших часів до наших днів. – Львів: Вид-во при ЛДУ «Вища школа», 1988. – 238 с.
4. Історичне джерелознавство: підручник / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко. – К.: Либідь, 2003. – 488 с.
5. Кучинко М. М. Волинська земля X – середини XIV ст.: археологія та історія. – Луцьк: «Вежа», 2002. – 314 с.
6. Кучинко М. М., Златогорський О. Є. Пам'ятки археології Луцького району Волинської області: [навчальний посібник]. – Луцьк: «Волинські старожитності», 2010. – 280 с.
7. Макарчук С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій. – Львів: Світ, 1999. – 352 с.
8. Охрименко Г. В. Населення Волині в праісторичні часи (розвиток матеріальної та духовної культури). – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2004. – 252 с.
9. Повість минулих літ. Літописні оповіді. – К.: Веселка, 2005. – 224 с.
10. Сорока Ю. Романів. Історичне минуле і сучасне волинського села. – Вижгород: ПП Сергійчук М. І., 2013. – 224 с.
11. Троневиц П. Луцький замок в історії України. – Луцьк: ВАТ «Волин. обл. друкарня», 2007. – 200 с.
12. Шахматов А. А. Древнейшие судьбы руського племени. – Петроград, 1919. – 64 с.

References

1. Grekov B. D. Kievskaja Rus'. – M., 1953. – 568 s.
2. Dmytrenko T. B. Zemlja Dubens'ka. Vichnyj poklyk istorii'. – Rivne: Djatlyk M., 2015. – 416 s.
3. Istorija Volyni. Z najdavnyshyh chasiv do nashyh dniv. – L'viv: Vyd-vo pry LDU «Vyshha shkola», 1988. – 238 s.
4. Istorychne dzhereloznavstvo: pidruchnyk / Ja. S. Kalakura, I. N. Voicsehiv'ska, S. F. Pavlenko. – K.: Lybid', 2003. – 488 s.
5. Kuchynko M. M. Volyn'ska zemlja X – seredyiny XIV st.: arheologija ta istorija. – Luc'k: «Vezha», 2002. – 314 s.
6. Kuchynko M. M., Zlatogors'kyj O. Je. Pam'jatky arheologii' Luc'kogo rajonu Volyn's'koj oblasti: [navchal'nyj posibnyk]. – Luc'k: «Volyn's'ki starozhytnosti», 2010. – 280 s.
7. Makarchuk S. Pysemni dzhherela z istorii' Ukrai'ny: Kurs lekcij. – L'viv: Svit, 1999. – 352 s.

8. Oshrimenko G. V. Naselennja Volyni v praistorychni chasy (rozvytok material'noi' ta duhovnoi' kul'tury). – Luc'k: Volyn's'ka oblasna drukarnja, 2004. – 252 s.

9. Povist' mynulyh lit. Litopysni opovidi. – K.: Veselka, 2005. – 224 s.

10. Soroka Ju. Romaniv. Istorychne mynule i suchasne volyn's'kogo sela. – Vyzhorod: PP Sergijchuk M. I., 2013. – 224 s.

11. Tronevych P. Luc'kyj zamok v istorii' Ukrai'ny. – Luc'k: VAT «Volyn. obl. drukarnja», 2007. – 200 s.

12. Shahmatov A. A. Drevnejšie sud'by rus'kogo plemeni. – Petrograd, 1919. – 64 s.

Soroka Y. M., Dr. habil. (History) Professor of historical sciences, Professor of the department of archival studies and special branches of historical science of Kyiv National Taras Shevchenko University (Ukraine, Kyiv), aspirantyr_ist@ukr.net

Volyn land in written and archaeological sources (middle I millennium – XIII century)

The questions of the source base of the study of the development of Volyn land, its peculiarity, historical stability and geopolitical factors in the process of their formation and completion are considered. Written and archaeological sources have been used to recreate history, economic activity and culture of the region's land. Written sources are divided into both narrative (narrative) and an act. The most important among the sources is archaeological, much of which has been worked out and published by both domestic and foreign researchers. Significant material on this issue is accumulated in Ukrainian historiography.

Keywords: Volyn land, written sources, archaeological sources.

* * *

УДК 930.1(438)«1991/...»:929 Хмельницький

Степанчук Ю. С.,

докторант, Черкаський національний
університет ім. Богдана Хмельницького
(Україна, Черкаси), iiepp@ukr.net

КРИМСЬКО–ТУРЕЦЬКА СТРАТЕГІЯ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО В СУЧАСНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Проведено історіографічний аналіз сучасної польської науки, де зовнішньополітичні, зокрема, кримсько–турецькі стратегії Б. Хмельницького трактуються як інструментальні для вибудовування системи стримування і протидії з метою збереження Гетьманщини. Польські історики розглядають турецький протекторат як засіб, а не самоціль гетьмана. Дослідники показують кримсько–турецьку діяльність володаря України у світі добре продуманою стратегією, що забезпечувала фундаментальні умови для виживання та існування Гетьманщини як такої. За Я. Качмарчиком, Б. Хмельницький пробує віднайти у геополітичній ситуації найменші можливості для того, щоб уникнути створення новий політичний організм і змусити сильніших сусідів змиритися з появою нового геополітичного гравця на карті Східної Європи.

Ключові слова: Богдан Хмельницький, Гетьманщина, Кримський ханат, Туреччина, польські історики, історіографія, протекторат, політична програма гетьмана.

Одним із напрямів творення образу Б. Хмельницького в польській історіографії є концептуалізація політичних зацікавлень гетьмана щодо Кримського ханату та Туреччини. Ця проблематика широко обговорюється в середовищі польських істориків. Це й не дивно з огляду на ту важливу роль, яку відіграли татарський і турецький чинники в розгортанні української Національно–визвольної війни середини XVII ст., виникненні та легітимізації Гетьманщини. Визнання ключової ролі для Б. Хмельницького стосунків із Кримським ханатом характеризує підходи сучасних польських істориків до окресленої проблеми. Ідея турецького чи московського протекторату обговорюється в Польщі без надриву та ярликів. Пробив собі дорогу підхід, який передбачає погляд на цю проблему з урахуванням українських, а не польських інтересів. На цій підставі з'явилася